

А. Заңдыбай¹, Б.Х. Есенжолов², Г.Р. Есенжолова²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан;

²Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: e_baur_1985@mail.ru)

Ақмола облысындағы шағын қалалар тұрғындарының көші-қоны

Мақалада Ақмола облысының шағын қалалардың халқының көші-қоны, оның геодемографиялық үрдістерге ықпалы, атап айтатын болсақ, тұрғындардың жастық және жыныстық құрамы қарастырылған. Сонымен қатар көші-қонның сандық және сапалық көрсеткіштеріне талдау жасалған. Ақмола облысының Статистика департаментінің ресми ұсынған мәліметтерін талдау негізінде авторлар келесі мәселелерді ерекше бөліп көрсетеді, олар: қала халқының жастық құрамы бойынша қарт адамдардың үлесінің артуы, жастарды шағын қалаларда қалдыру мәселелері. Мақалада көші-қонның сандық көрсеткіштеріне нақтылап талдау жүргізу жұмыстарына ерекше көңіл бөлінген. Зерттеліп жатқан тақырып бойынша Ақмола облысының шағын қалаларында жүріп жатқан геодемографиялық үрдістер туралы жаңа тың мәліметтер келтірілген.

Кілт сөздер: көші-қон, шағын қала, жастық құрамы, қартаю, көші-қон айырымы, геодемографиялық үрдіс, механикалық өсім, жыныстық құрамы, эмиграция, иммиграция.

Қазіргі кездегі Ақмола облысының шағын қалаларының әлеуметтік-экономикалық даму кезеңі өте күрделілігімен және өтіп жатқан үрдістерге қарама-қайшылықтарымен ерекшеленеді. Соңғы 2013–2015 жж. шағын қалалардағы көші-қон үрдістерінің негізгі бағыттары мен көрсеткіштеріне осы мақалада талдау жасалған.

Мақаланың басты мақсаты — Ақмола облысының шағын қалаларында жүріп жатқан геодемографиялық үрдістерге көші-қонның әсерін көрсету. Халық санының өсіп-өнуіне табиғи өсім көрсеткішімен қатар, механикалық өсімде айтарлықтай ықпал ететіні белгілі. Әсіресе шағын елді мекендерден экономикалық және әлеуметтік себептерге байланысты адамдар орын ауыстырып отырады. Осыған байланысты мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер қойылды:

- шағын қалалардың 2012–2013 жылдардағы көші-қон көрсеткіштеріне талдау жасау;
- көші-қонның шағын қалаларда жүріп жатқан геодемографиялық үрдістерге әсерін бағалау.

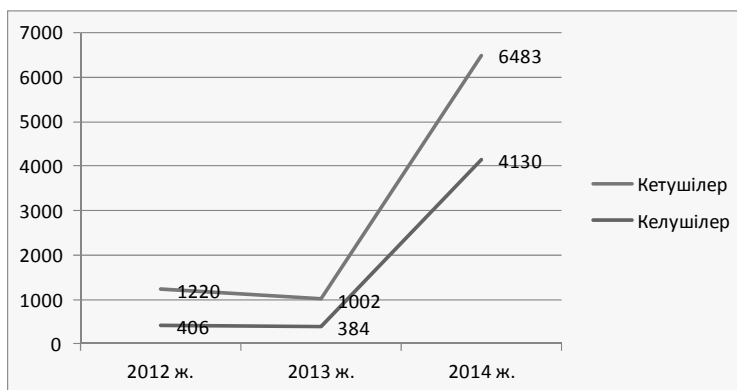
Ақмола облысы территориясындағы шағын қалалардың басым көпшілігінде жалпы өсімді анықтауда механикалық өсім айтарлықтай әсер етеді. Мәселені анықтау үшін аумақтар бойынша көші-қон көрсеткіштеріне назар аударайық. Олай болса, 2013 ж. ішкі көші-қон, соның ішінде облысаралық бағытта белсенді жүрген. Мәселен, республиканың басқа облыстарына кеткендер саны жөнінен абсолютті көшбасшы Степногорск қаласы, мұнда бұл көрсеткіш — 654 адам. Бірақ басқа облыстан көшіп келушілерде айтарлықтай жоғары, 706 адам. Көшіп кетушілерден келушілердің санының басым болуы Щучинск және Макинск қалаларында да байқалады. Сәйкесінше 407 және 801 адам, 207 және 261 адамды құрады. Ал қалған қалалардың барлығында көшіп кетушілердің саны басым. Әсіресе Ерейментау мен Атбасар қалалары ерекше көзге түседі, сәйкесінше 475 және 452 адам. Облыс ішіндегі көші-қон бағыты көрсеткіштеріне тоқталар болсақ, мұнда жағдай келесідей. Степногорск, Щучинск, Атбасар қалаларына жақын елді мекендерден көшіп келушілердің саны артқан. Степняк, Ерейментау, Есіл қалаларында жағдай керісінше.

Сыртқы көші-қонға келетін болсақ, мұнда жақын шетелдерге кетушілер саны басым. Әрине, келушілерден кетушілердің саны әлдеқайда жоғары болғандықтан, барлық қалаларда көші-қон сальдосы теріс мәнге ие, тек Степногорск мен Макинскте жақын шетелдерге көшіп-қону сальдосы оң мәнді құрайды.

2012 ж. сыртқы көші-қон көрсеткіштері бойынша, Атбасар, Степногорск, Щучье қалалары ерекшеленеді. Мұнда сәйкесінше –208, –144, –138 адам. Ал Степняк және Державин қалаларында келушілер мен кетушілердің саны мүлдем төмен. Мәселен, Степняктан 3 адам жақын шетелдерге кетсе, 1 адам келген. Алыс (жақын) шетелдерге кетушілердің саны барлық қалаларды қоса есептегенде 49 (1171) адам, келушілер 31 (375) адам [1].

2014 (2013) ж. жақын шетелдерге Ақмола облысының шағын қалаларынан 5 553 (941) адам көшіп кетсе, 3 845 (341) адам келген. Ал алыс шетелдерге 930 (61) адам кетіп, 285 (43) адам келген. Соңғы жылғы көрсеткіштер әлдеқайда жоғары алыс және жақын шетелдерге 6483 адам кеткен.

2014 ж. болса, бұл көрсеткіш 1002 адамды құраған, яғни, кетушілердің саны 2015 ж. 6,5 есеге артқан (1-сур.).

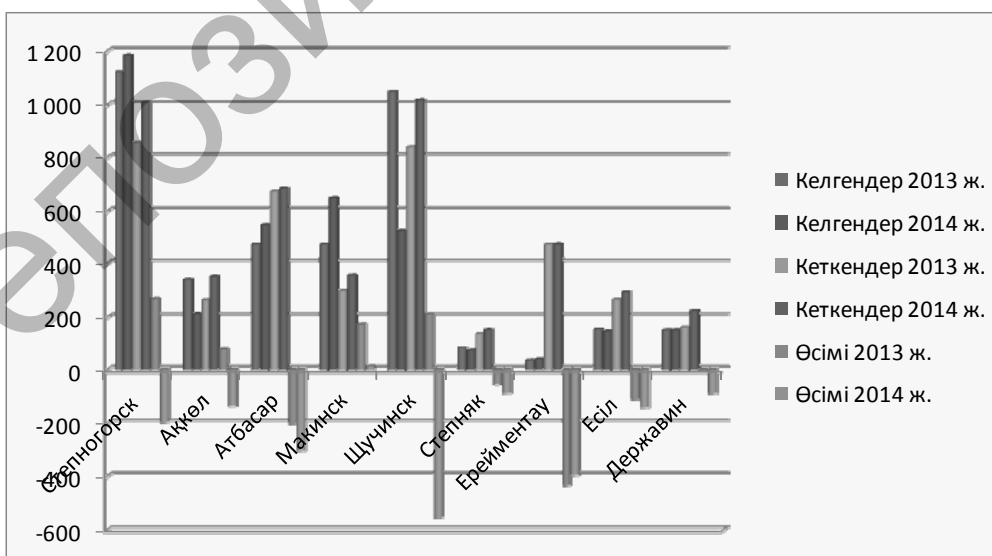

1-сурет. Сыртқы көші-кон көрсеткіштері

Осылайша 2012–2014 жж. аралығында шағын қалалардың халқының саны сыртқа кетушілердің есебінен 8 705 адамға азайып, келушілермен 4 920 адамға толыққан. Нәтижесінде механикалық қозғалыс есебінен халық саны –3 785 адамға кеміген. Облыс аумақтары бойынша 2013 ж. көші-кон көрсеткіштерін өткен жылғымен салыстырар болсақ, айтарлықтай өзгерістер байқалмайды. Бұрынғысынша Атбасар, Степногорск, Щучинск қалаларында халық санының, басқаларға қарағанда, көптігіне байланысты кетушілер мен келушілердің көрсеткіштері жоғары.

Сыртқы көші-кон бағыттары бойынша, соның ішінде алыс шетелдер арасында кетушілердің басым бөлігі Германия, Монғолияға мемлекеттеріне бағытталған. Келушілердің көпшілігі Қытай, Монғолия елдерінен қоныс аударушылар. Ақмола облыстық Статистика департаментінің мәліметтері бойынша, 2013 ж. облысымызға Қытайдан 116 адам, Монғолиядан 79 адам, яғни шет жерлердегі қазақтар, көшіп келген. Олардың басым бөлігі Ақкөл, Ерейментау, Макинск қалаларында орналасқан.

Шағын қалалардың 2012–2014 жж. аралығындағы ішкі көші-кон көрсеткіштеріне талдау жүргізілді. 2012 ж. республиканың басқа облыстарына 2 900 адам, 2013 ж. 3 015 адам, 2014 ж. 66 адам көшіп кетсе, ал келгендер саны 2012 ж. 2 451 адам, 2013 ж. 2 327 адам, 2014 ж. 31 адамды құрады. Осы аралықта барлығы 5 981 адам кетіп, 4 809 адам келген. Нәтижесінде басқа облыстарға кетушілер есебінен –1 172 адамға кеміген (2-сур.).

2-сурет. Халық көші-қонының өсімі

Облыс бойынша келгендер арасында ауылдық жерден қоныс аударушылар басым, кеткендердің ішінде керісінше. Ал шағын қалаларда келгендердің де кеткендердің ішінде қалалықтар басым. Халық көші-қонының өсіміне тоқталсақ, Макинск қаласынан өзгесінің барлығында теріс нәтиже байқалады.

Бұл көрсеткіштерді 2012 ж. мәліметтермен салыстыратын болсақ, жалпы жағдай сол үрдісте қала береді. Жағдайды объективті бағалау үшін үш қаланың көрсеткіштерін салыстырып көрейік. Мәселен, 2012 ж., ресми мәліметтер бойынша, Атбасарға 481 адам келген, оның 234 адамы қалалық, 247 — ауылдықтар. Есілге 171 адам келген, оның 94 адамы қалалықтар, 77 — ауылдық. Степнякта барлығы 58 адам келген, оның 33 адамы қалалықтар, 25 — ауылдықтар. 2013 ж. Атбасарға барлығы 471 адам келсе, оның 258 қалалық жерден, 213 ауылдық жерден. Есілге барлығы 155 адам, оның ішінде 74 адам қалалықтар, 81 адам ауылдық жерден келгендер, ал Степнякқа 84 адам келген, оның 55 адамы қалалықтар, 29 — ауылдықтар. Алдыңғы жылмен салыстырғанда келушілер саны Атбасарда 10 адамға, Есіл 16 адамға азайған, ал Степнякта 26 адамға артқан.

1 - кесте

Ақмола облысы шағын қалалары халқының жастық құрамы, %

Қала	0–14жас	15–59 жас	60 жас жоғары
Ақкөл	22,8	62,0	15,2
Атбасар	21,8	64,7	13,5
Макинск	24,2	62,4	13,4
Щучье	19,8	66,4	13,8
Степняк	23,1	61,4	15,5
Ерейментау	23,8	61,4	14,8
Есіл	23,0	64,4	12,6
Державин	25,0	63,5	11,5
Степногорск	20,0	63,6	16,4
Облыс бойынша	22,3	64,8	12,9

Жоғарыдағы 1-кестеден байқағанымыз, қалалардың барлығында дерлік жасы 60-тан жоғары халықтың үлес салмағы республикалық деңгейден басым болуымен ерекшеленеді. Бұл көрсеткіштер 11,5–16,4 % аралығында, ал жалпы облыс бойынша көрсеткіш 12,9 % құрайды. Державин, Есіл қалаларының көрсеткіштері облыстыққа жақын болса, қалғандарында одан асып түседі.

Шағын қалалардағы тұрғын халықардың қартаюның геодемографиялық үрдістерінің деңгейіне баға беру үшін француз зерттеушісі Ж. Боже-Гарнье мен поляк демографы Э. Россеттің жасаған шкаласы алынды [2]. Бұл шкала бойынша облыстық көрсеткіш 4 кезеңге демографиялық қартаюдың бастапқы деңгейіне сай келсе, республикалық көрсеткіш 2 кезең, қартаюдың бірінші сатысының алдында тұр. Осы шкала бойынша демографиялық жас болып 8 % төмен көрсеткішке ие халықтар жатады. Ал енді шағын қалалардағы халықтың деңгейіне тоқталайық. Демографиялық қартаю деңгейі бойынша Степногорск қаласы ерекше дабыл қағуда, мұндағы көрсеткіш шкала бойынша 4 кезеңнің демографиялық қартаюдың жоғарғы деңгейіне жатады. Степняк, Ақкөл, Ерейментау қалалары 4 кезеңнің демографиялық қартаюдың ортаңғы деңгейіне сәйкес келеді. Щучье, Атбасар, Макинск, Есіл қалалары 4 кезеңнің демографиялық қартаюдың бастапқы деңгейінде тұр. Тек Державин қаласы 2 кезең қартаюдың бірінші сатысына жатады.

Осылайша, шағын қалалардағы халықтардың қартаюының геодемографиялық үрдістері аталған шкала бойынша ерекше дабыл қақтыруда. Державин қаласынан басқалары төртінші кезеңге жатады, яғни демографиялық кәрі халықтар болып табылады. Шағын қалалардан жастардың көптеп кетуіне, орташа өмір сүру жасының ұзақтығының артуына байланысты кәрі адамдардың үлесі артып отыр.

Геодемографиялық маңызды көрсеткіштердің бірі тұрғындардың жыныстық құрамы болып табылады. Жалпы республика бойынша, 2009 ж. санақ көрсеткіші бойынша, ерлер 48,2 %, әйелдер 51,8 % құрайды. Шағын қалалардағы халықтардың жыныстық құрамы 2-кестеде берілген.

Шағын қалалар халқының жыныстық құрамы, 2015 ж., %

Қала	Ерлер	Әйелдер
Ақкөл	48,3	51,7
Атбасар	47,9	52,1
Макинск	47,2	52,8
Щучье	46,8	53,2
Степняк	48,3	51,7
Ерейментау	49,3	50,7
Есіл	48,3	51,7
Державин	46,9	53,1
Степногорск	46,9	53,1
Облыс бойынша	48,3	51,7

Кесте мәліметтерінен байқағанымыз, барлық шағын қалаларда әйелдердің үлесі басым, әсіресе Щучье, Степногорск, Державин, Макинск қалаларында. Ерейментау, Ақкөл, Есіл, Степняк қалаларында ерлердің үлесі әйелдердің көрсеткішіне жақынырақ. Ал облыс бойынша көрсеткіш республикалыққа өте жақын: ерлер 48,3 %, әйелдер 51,7 %.

Сонымен, Ақмола облысының шағын қалаларындағы көші-қон үрдісі күрделілігімен сипатталады. Қалалардың басым көпшілігінде көші-қон сальдосы теріс мәнге ие. Кетушілердің басым көпшілігі жастар болғандықтан, қала халқының үлесінде қарттар саны артқан. Шағын қалалардан жастардың көптеп кетуінің себебі — білім алу, жақсы өмір сүру жағдайын іздеу, арман және болашақ. Ал алыс және жақын шетелдерге кетушілер өздерінің тарихи отандарына немесе қызмет бабымен көшіп жатады. Шағын қалаларға көшіп келушілердің көбі жақын ауылдардан, өзгелері — шағын қаладан шыққандар. Шағын қала тұрғындарын сол жерде қалдырудың амалы — олардың әлеуметтік, тұрмыстық жағдайын жақсарту, халықты жұмыспен қамту, қаланың өнеркәсібін қалыптастыру және оны дамыту, инфрақұрылым кешенін жақсарту, яғни халықтың жайлы өмір сүруіне барынша жағдай жасау.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Ақмола облысының демографиялық жылнамалығы. 2009–2013. — Көкшетау, 2014. — 95 б.
- 2 Медков В.М. Демография / В.М. Медков. — М.: Инфра-М, 2008. — 688 с.

А. Зандыбай, Б.Х. Есенжолов, Г.Р. Есенжолова

Миграция населения в малых городах Акмолинской области

В статье рассмотрены миграция населения в малых городах Акмолинской области, влияние миграции на геодемографические процессы, а именно на половозрастной состав населения. Кроме того, был сделан анализ количественных и качественных показателей миграции. На основании анализа официальных сведений Департамента статистики Акмолинской области авторы особо выделили проблемы повышения доли пожилых людей в составе населения города и утечки молодежи из малых городов. В статье особое внимание уделено проведению детального анализа количественных показателей миграции. По исследуемой теме приведены новые сведения о геодемографических процессах малых городов Акмолинской области.

Ключевые слова: миграция, малые города, возрастной состав, старение, сальдо миграции, геодемографический процесс, механический рост, половой состав, эмиграция, иммиграция.

A. Zandybai, B.Kh. Eshenzholov, G.R. Eshenzholova

Migration in small towns Akmola region

This article describes the migration of the population in small towns in the Akmola region, the impact of migration on geodemographic processes, namely, on sex and age composition of the population. Further analysis of quantitative and qualitative indicators of migration was made. On the basis of the analysis of official data of Department of statistics of the Akmola region, authors have especially allocated the following problems. The increase in a share of elderly people as a part of the population of the city and a problem of deduction of youth in the small cities. In article special attention is paid to carrying out the detailed analysis of quantitative indices of migration. On the studied subject new data about geodemographic processes of the small cities of the Akmola region are provided.

Keywords: migration, small town, age composition, aging, balance of migration, geodemographic process, mechanical growth, sex composition, emigration, immigration.

References

- 1 *Aqmola oblysynyn demographyalyq zhylnamalygy. 2009–2013. [Demographic Yearbook of Akmola region].* (2014). Kokshetau [in Kazakh].
- 2 Medkov, V.M. (2008). *Demographiia [Demography]*. Moscow: Infra-M.